

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/9 (4) – 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy

maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна</i> ЖЕНЩИНЫ ТАТАРКИ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ТУРКЕСТАНА	13-19
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИ МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА	20-25
<i>Saidaxmatov Sharifbek Toshpo'latovich</i> SURXONDARYO VA QASHQADARYO VILOYATLARIDA DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR, AHOLI BANDLIGI VA MIGRATSIYA JARAYONLARI	26-32
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> XX ASRNING UCHINCHI CHORAGIDAGI IQTISODIY, IJTIMOIIY O'ZGARISHLAR VA ULARNING DEMOGRAFIK JARAYONLARGA TA'SIRI	33-37
<i>Саидбобоева Гулзора Нематжоновна</i> ЎРТА ОСИЁ ЭНЕРГЕТИКАЛАРИНИНГ I СЪЕЗДИ ХУСУСИДА	38-43
<i>Muminov Orifxuja</i> QIZILQUMNING LANDSHAFTI VA TARIXIY GEOLOGIYASI	44-49
<i>Avalova Gulshod Murodullayevna</i> HOJI BEKTOSH VALI – MUTASAVVUF FAYLASUF. HOJI BEKTOSH VALI MAJMUASI: TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	50-55
<i>Айтмуратова Жанылсын Жалгасовна, Жамалов Нурлан Юсупович</i> БУЮК АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ	56-61
<i>Qurbonova Marg'uba</i> TIL SOHASIDAGI O'ZBEKISTON HUKUMATI SIYOSATI, O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI NUFUZINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	62-68
<i>Shoto'rayeva Sitora Xudoyberdi qizi</i> BUXORO XONLIGIDA TOJIDDIN HASANXOJANING TUTGAN O'RNI VA IJTIMOIIY FAOLIYATI	69-72
<i>Убайдуллаева Моҳисадаф Суннатилла қизи</i> ҚЎҒИРЧОҚ ЎЙИН ЭНГ ҚАДИМГИ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС СИФАТИДА	73-76
<i>Xoliqulov Rustam Sharipovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH SOHASIDAGI AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA-TADBIRLAR	77-82
<i>Fayziyev Farrux Uktamovich</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLAR O'RTASIDA O'TKAZILADIGAN XALQARO SPORT MUSOBAQALARINING RIVOJLANISH TARIXI	83-90
<i>Азаматова Гулмира Байирбековна</i> МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ Қўллаб-қувватлашнинг АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	91-96

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Abduvohidov Behzod</i> ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI O'RNI	97-107
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич, Холиёров Парда Саъдуллаевич</i> КОРХОНАЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	108-124
<i>Payazov Murod Maksudovich</i> “O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI” AJDA YO'LOVCHI TASHISH TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH DAVR TALABI	125-131
<i>Юнусов Бегенч Мавланбердиевич</i> ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ РИВОЖЛАНИШИНИ БАШОРАТЛАШ, УЛАРНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ	132-143
<i>Qo'chqarov Baxtiyor Hoshimjanovich, Sayitbaev Shermirza Datkamirzaevich</i> KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI AYLANMA VOSITALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	144-151
<i>Мадрахимов Кахрамон Эгамберганиевич</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ СТРАТЕГИК УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	152-161
<i>Palvaniyazov Anvar Amatovich</i> MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHDA INVESTITSION SIYOSATNING AHAMIYATI	162-165
<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSIYALARINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH	166-172
<i>Raxmanova Rushana</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJI VA KADRLAR TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR	173-178
<i>Xayrullayev Shaxram Yunus o'g'li</i> SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA DINAMIKASI	179-186
<i>Qodirov Bahodir Tursunovich</i> “QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI”NING O'ZBEKISTON IJTIMOIIY-IQTISODIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI	187-192
<i>Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, G'oyibnazarov Muxammad Xamidbekovich</i> LIZING MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI MARKETING STRATEGIYALARINING AHAMIYATI	193-199
<i>Masharipova Durdona</i> RAQAMLI PLATFORMALARNING GLOBAL TASHQI SAVDOGA TA'SIRI: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR	200-206
<i>Нурмухамедова Барно Исмаиловна, Урунова Гульнара Чарикулиевна</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВНОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	207-213

<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna, Zakirov Asilbek Adilovich</i> KORPORATIV BOSHQARUV MEKANIZMLARI ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	214-218
---	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Ismoilov Maxamadixon</i> TALABALARDA FALSAFIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	219-223
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> INSON VA JAMIYAT O'ZARO ALOQALARI: MUVOZANAT VA RIVOJLANISH	224-228
<i>Раджапбоева Хуршида Мақсудовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ БАДИЙ-АДАБИЙ МЕРОСИДАГИ ЭСТЕТИК КЛИШЕНИНГ УНИКАЛ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	229-233
<i>Abdullayeva Marhabo Uskinbayevna</i> YUSUF XOS HOJIB "QUTADG'U BILIG" ASARIDA AXLOQ MASALASI.....	234-239
<i>Ризаев Илҳом</i> ТАРТИБ ВА ХАОС: ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ҲОЯЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ ТАДҚИҚИ	240-247
<i>Niyozova Nilufar</i> OQILONA TURMUSH SHAROITINI YARATISHDA OILANING O'RNI	248-252
<i>Usmonov Farrux</i> FAN ETIKASI TUSHUNCHASINING TIZIMLI TAHLILI	253-258
<i>Mirjavxarova Feruzaxon Usmonjonovna</i> AYOLLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOY, IQTISODIY VA MADANIY ASOSLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA	259-266
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MA'NAVIY VA G'OYAVIY MEKANIZMLAR	267-272
<i>Raxmankulov Farxod Raximkulovich</i> ISLOHOTLAR JARAYONIDA MULKDORLAR QATLAMINING MILLIY O'ZLIGINI ANGLASHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI	273-278
<i>Asatov Sodiq Safarovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA PRAGMATIK YONDASHUVLARNING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	279-284
<i>Yusupova Feruza Zoyirovna</i> AXLOQIY TAFAKKURNING TAKOMILASHUVIDA AXLOQIY IDEALGA BO'LGAN EHTIYOJ	285-290
<i>Aripova Zulfiyaxon Solijonovna</i> SINERGETIKANING FALSAFIY VA IJTIMOY DUNYOQARASHGA TA'SIRI	291-296
<i>Saodatov Alimardon Abduraxmonovich</i> YOSHLARDA TABIAT IFLOSLANISHINI OLDINI OLISH VA UNI ASRAB AVAYLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	297-302

<i>Matluba Abduqodirovna Abdalimova</i> FALSAFIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA ANALITIK VA KRITIK YONDASHUVLAR	303-307
<i>Safarova Tumaris Rustamkulovna</i> KOTIB CHALABIYNING SHARQ ILM-FAN TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI	308-312
<i>Турсунов Мухиддин Болтаевич</i> АФСОНАВИЙ ДУНЁҚАРАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УНИНГ ИНСОН ТАФАККУРИГА ТАЪСИРИ	313-316
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> XRISTIANLIK DININING KELIB CHIQISHI VA G'ARB DAVLATLARIGA TARQALISHI	317-326
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Karimova Ozodakhon Avazovna</i> LINGUOPRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A SOMATIC COMPONENT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	327-338
<i>Sayfiddinova Gulnoza</i> MILLIY UYG'ONISH DAVRI QO'QON ADABIY MUHITIDAGI AYRIM TURKUM SHE'RLARNING JANRIY XUSUSIYATLARI	339-344
<i>Abdullayev Ziyodbek Mansurovich</i> O'ZBEK VA NEMIS TILLARI ANTROPONIMIKASIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR: KONTRASTIV TAHLIL	345-352
<i>Otaboyeva Mazmuna Rahimovna</i> FE'LNING SEMANTIK VA GRAMMATIK KATEGORIYALARIDAGI DARAJALANISHI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA	353-359
<i>Алиева Эльвина, Темирова Озода</i> ПОВЕЛЕНИЯ И ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЖЕЛАНИЯ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ В. Ф. ХОДАСЕВИЧА	360-365
<i>Norqobilov Sanjar Rahmat o'g'li</i> BADIIY TARJIMADA LEKSIK-GRAMMATIK TRANSFORMATSIYALAR TADQIQI (JON GRINNING "THE FAULT IN OUR STARS" ROMANINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI MISOLIDA)	366-372
<i>Maxmudova Farangiz Muzaffar qizi</i> SAID AHMAD HAJVIYALARIDA YUKLAMALARNING AHAMIYATI	373-378
<i>Abdumajitov Xurshid Alisher o'g'li</i> MULOQOT VA MADANIYAT SHARHIDAGI SPORT TILI	379-382
<i>Rajabova Karomat Chorshanbi qizi</i> TURKOLOGIYADA SO'ZLASHUV USLUBIGA DOIR IZLANISHLAR	383-389
<i>Abdujalilova Ruxshona Abdug'afforzoda</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA JINOIY LINGVISTIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHIDA STILISTIK VOSITALARNING O'RNI	390-396
<i>Xasanova Kamila Baxtiyorovna</i> STUDYING ETHNOGRAPHIC VOCABULARY IN THE UZBEK LANGUAGE	397-401
<i>Бобаева Шахноза</i> ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В РЕЧИ	402-407

<i>Рузибаева Азиза Қаҳрамановна</i> АВАЗ ЎТАР ИЖОДИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАЪСИРИ	408-413
<i>Umurzakova Aygul Umarovna</i> ARAB TILSHUNOSLIGIDA ZIYORAT TURIZMI TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISH JARAYONI	414-418
<i>Sobirova Nodirabegim Murodjon qizi, Egamberdiyeva Sarvinoz Esonali qizi</i> STILISTIK FIGURALARNING TARJIMADAGI O'ZIGA XOSLIGI	419-423
<i>Xo'jamberdiyeva Gavhar Ilhom qizi</i> INGLIZ TILIDA "CHILD" KONSEPTINI AKS ETTIRUVCHI NOMINATSIYALAR	424-427
<i>Мирзаева Феруза Самижоновна</i> ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИДА АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ	428-433
<i>Badalbayeva Maloxat Yulchiyevna</i> TRANSLATION FEATURES OF EMERGENCY TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: A COMPARATIVE ANALYSIS	434-438
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI NEOLOGIZMLARNING YASALISH USULLARI VA QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI	439-444
<i>Po'latova Sarvinoz Botir qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ZIDDIYATLI KOMMUNIKATSIYANING LIGVISTIK EKSPERTIZASI	445-449
<i>Aripova Saodat Taxiroyvna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HIKOYALAR TARJIMASINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	450-453
<i>Azamatova Gulnoza</i> THE GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN THE GERMAN LANGUAGE	454-458
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Мухитдинова Фирюза</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ	459-465
<i>Imotniyozov Doniyorbek Baxtiyor o'g'li</i> MULKNI BEGONALASHTIRISH SHARTNOMALARIGA OID KONSEPTUAL YONDASHUVLAR	466-470
<i>Ёкубов Шухратжон Восиджон угли</i> ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК АВТОР И ИЗОБРЕТАТЕЛЬ: АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ИЗОБРЕТЕНИЙ, СОЗДАННЫХ ИИ, В РАМКАХ АВТОРСКОГО ПРАВА И ПАТЕНТНОГО ПРАВА	471-477
<i>Худайбердиева Мафтуна Зафар кизи</i> ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ДЕТЕЙ НА БЕСПЛАТНОЕ И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	478-483
<i>Begimov Rufat Musurmonovich</i> KONSTITUTSIYA – HUQUQ VA ERKINLIKLARIMIZ KAFOLATI	484-488
<i>Миножиддинов Абдурасул Баходирович</i> АЛИМЕНТ МАЖБУРИЯТЛАРНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	489-494

<i>Иброҳимов Азимжон Абдумумин угли</i> “ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛИК ҚОНУНЧИЛИГИДА КОРПОРАТИВ МУНОСАБАТЛАРГА ОИД ҚОИДАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВ”	495-500
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FUQAROLIK KODEKSINING YANGI TAHRIRI LOYIHASI BIRINCHI BO'LIM 6-BOBIDAGI KONSEPTUAL MASALALAR TAHLILI	501-507
<i>Ғайбуллаев Соҳибжон Ғайбуллаевич</i> ИЖАРА ШАРТНОМАСИГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ЁНДАШУВЛАР	508-514
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В ВЕБ-РАЗРАБОТКАХ	515-524
<i>Асадов Шаҳриддин Фахриддинович</i> РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА МАСЛАҲАТ ХИЗМАТЛАРИ КЎРСАТИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ	525-529
<i>Ганиев Нихолбек Валиевич</i> НОТИЖОРАТ КОРПОРАТИВ ТАШКИЛОТЛАР	530-536
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ortiqova Nargiza Akramovna</i> O'QUVCHILARDA TARBIYAVIY QADRIYATLAR MANBALARI VOSITASIDA UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYANI OSHIRISHGA QARATILGAN SAMARALI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR	537-541
<i>Jamalova Nargiza Ulug'bek qizi</i> PEDAGOGIKA VA GUMANITAR FANLARINING JAMIYATDA TA'LIMNING O'ZGARISHI VA RIVOJLANISHIDA TUTGAN O'RNI	542-547
<i>Norboyev Nabijon Narziqulovich</i> SHAHMAT O'YININING SHAXS INTELEKTUAL SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI	548-553
<i>Batirov Behzod Baratovich</i> FIZIKA TA'LIM MAZMUNINI TABAQALASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	554-559
<i>Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna</i> GENDER METODINING NAZARIY ASOSLARI	560-564
<i>Xalilov Lenar Shevketovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIGA INNOVATSION O'QITISH USULLARINING SAMARADORLIGI VA PEDAGOGIK SHAROITLARI	565-569
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR JISMONIY TARBIYASINING PEDAGOGIK SHARTLARI	570-575
<i>Ernazarov G'olibjon Ne'matovich</i> JISMONIY YUKLAMADAN CHARCHASH VA QAYTARILISH DAVRLARINING FIZIOLOGIYASI	576-580
<i>Xudaykulova Dilbarxon Zokirovna, Erkinova Dilshoda Sherali qizi</i> BOLALARDA TADQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK JARAYONNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	581-586

<i>Eshdavlatov Abdullo Boybo'ri o'g'li, Uralov Sardor Abdulla o'g'li</i> TALABALARNING VOLEYBOL MASHG'ULOTLARIDA TEXNIK TAYYORGARLIGI	587-593
<i>Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI TIL ELEMENTLARI ORQALI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	594-607
<i>Mirzaeva Kamola Uralovna</i> THE ROLE OF THE FAMILY INSTITUTE IN EDUCATING A PROFESSIONAL GENERATION	608-612
<i>Tursunboyeva Mukhlisa Anvar kizi</i> BILINGUALISM AS A PROMISING FORM IN CHILDREN'S EDUCATION	613-619
<i>Ҳақназарова Нулуфар Қуранбоевна</i> ТАЪЛИМ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ШАРОИТИДА ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ СТРУКТУРАВИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ТАЪМИНОТИ	620-625
<i>Sheraliyeva Shahnoza Usmanovna</i> INGLIZ TILIDA TALABALAR YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA TURLI YOZMA MATN NAMUNALARINI TAHLIL QILISHGA QARATILGAN MASHQLARNING AHAMIYATI	626-633
<i>Джанабаева Адина</i> ВОЗМОЖНОСТИ ЦИКЛА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ФОРМИРОВАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	634-641
<i>Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich</i> TALABALARNING JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA KUCH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH	642-646
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> QASHQADARYO VILOYATIDA PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI	647-651
<i>Садиев Валижон</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	652-657
<i>Pulatova Muhabbat Egamberdievna</i> UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARDA INNOVATSION KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI	658-663

Received: 10 November 2024
Accepted: 15 November 2024
Published: 25 November 2024

Article / Original Paper

LANDSCAPE AND HISTORICAL GEOLOGY OF KYZYLQUM

Muminov Orifxuja,

Doctoral student of the National Archeology Center of
the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

Abstract. In this article, the author gave information about the stage of development of anthropogenic factors depending on the environment in the part surrounding the Khorazm oasis and the Lower Zarafshan regions of the Kyzylkum desert in the ancient and middle ages and briefly touched on the history of the study.

Keywords: Kyzylqum, landshaft, Ustyurt, Amudarya, Sirdarya, Aydarkul, Nurota, Mirzachul, Sandikli desert, Markaziy Fergona desert, Orolkum, Sizot, Pleystotsen, Golotsen.

QIZILQUMNING LANDSHAFTI VA TARIXIY GEOLOGIYASI

Muminov Orifxuja,

O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi
Milliy Arxeologiya Markazi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Muallif ushbu maqolada qadim va o'rta asrlarda Qizilqum sahrosi Xorazm vohasini va Quyi Zarafshon hududlarini qurshab olgan qismida antropogen omillarining atrof-muhitga bog'liq holda rivojlanish bosqichi to'g'risida ma'lumotlar bergan va o'rganilish tarixiga qisqacha to'xtab o'tgan.

Kalit so'zlar: Qizilqum, landshaft, Ustyurt, Amudaryo, Sirdaryo, Aydarko'l, Nurota, Mirzacho'l, Sandikli cho'l, Markaziy Farg'ona cho'li, Orolqum, Sizot, Pleystotsen, Golotsen.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI9Y2024N06>

Inson paydo bo'libdiki, u murakkab tabiat hodisalarining sirlarini bilishga hamisha qiziqib kelgan va yerimiz bilan bevosita bog'liq bo'lgan muammolarni hal qilishda o'z xizmatlarini bosqichma-bosqich tarzda davom ettirib, yer shari haqidagi tasavvurini kengaytirib bormoqda. Bu o'rinda geologiya fanining roli muhim bo'lib, u o'zida yer sharining kelib chiqish tarixi va uning noyob mahsulotlari haqida qiziqarli ma'lumotlarni o'zida jamlagan. Jumladan geologiya yerning paydo bo'lishi, sayyoramizning yoshi, yer po'stining shakllanishi, geologik vaqt, dinozavrlar, toshqotgan hayvonlar va o'simliklar hamda foydali qazilmalar haqidagi ma'lumotlarni o'zida aks ettiradi.

O'zbekiston tabiiy-ekologik sharoitining turli-tumanligi, uning o'simlik va hayvonot dunyosining ko'p turli bo'lishiga xizmat ko'rsatadi. Shimolda Ustyurt platosining quruq va bepoyon dashtli landshafti, janubi-sharqda baland tog' landshaftlarining qorli cho'qqilari, shimoli-sharqda qumli Qizilqum landshafti cho'zilib yotibdi. Tog' landshaftlaridan katta va kichik daryolar orqali oqib tushayotgan suv tarmoqlari hududlarga yoyilib, muhit landshaftiga ta'sir ko'rsatadi. Suvsiz qumli cho'l landshafti va tog'-o'rmon landshaftlari yoki daryo vodiylarining ekologik sharoiti o'simlik va hayvonot olamining hayot kechirishi uchun bir xil

emas. Shunga ko'ra har qaysi hudud landshafti uchun ma'lum bir sharoitga moslashgan o'simlik va hayvonlarning ayrim turlari xarakterlidir. Biroq, shunday o'simlik va hayvon turlari ham borki, ular har qanday ekologik sharoitga ega landshaftlarda o'sadi va yashaydi. Bunday moslanish mazkur turlarning hudud bo'ylab keng tarqalishiga imkon beradi.

O'rta Osiyoda olib borilgan geologik tadqiqot ishlari yig'ilib qolgan muammolarni hal qilishda yechim bo'lib xizmat qildi, xususan XX asrning boshlarida mutaxassis olimlar tomonidan olib borilgan jadal tadqiqotlar, dasht-cho'l mintaqalari to'g'risida muhim va foydali ma'lumotlar qo'lga kiritildi.

Qizilqum haqida qisqa ma'lumotlar o'rta asr savdogarlarning yozuvlarida topilgan bo'lsa, undan keyin ham bu atroflarda bir necha ilmiy va harbiy ekspeditsiyalar ishlar olib borilgan. Ular asosan geografik kartalar tuzish, o'simlik va hayvonot dunyosini o'rganish, suv qidirish va boshqa ishlar bilan band bo'lgan.

Qizilqum cho'lining tabiiy chegaralanishi ikki yirik daryoning o'rta oqimida, ya'ni uning g'arbida quyi Amudaryo, sharqida Sirdaryo va Aydarko'l, janubiy-sharqda Nurota tog'lari va uning tizmalari, shimoliy-g'arbda qurib qolgan Orol dengizining qumliklari (Orolqum) bilan chegaralangan. Relyefi tepalik va qum tizmalaridan iborat. Qizilqum cho'li 300 ming km² maydonni egallagan bo'lib kattaligi jihatdan O'zbekistonda birinchi, O'rta Osiyoda ikkinchi, Osiyoda beshinchi, er yuzida 17-o'rinda turadi. O'zbekiston hududida Qizilqumdan tashqari Mirzacho'l, Sandikli cho'l, Markaziy Farg'ona cho'li, Orolqum (yangi), Ustyurt platosi kabi qumliklar bor lekin ularni hammasini maydonini qo'shganda Qizilqum maydoni kabi bo'la olmaydi. Qizilqumning 70% O'zbekiston hududiga (Navoiy, Xorazm, Buxoro, Jizzax viloyatlarida) qolgan qismi Qozog'iston (Qizilo'rda va Turkiston viloyatlari) va Turkmaniston (Turkmanobod viloyatining bir qismi) hududiga to'g'ri keladi.

Qizilqumning tekisligi janubi-sharqdan shimoli-g'arbga qarab qiyalashib boradi, uning nishabligi 300 m dan 100 m gacha etadi. Cho'lining o'rtacha mutlaq balandligi 200-300 m bo'lsa, janubi-sharqda 350-400 m, shimoli-g'arbda esa 90-100 metrga tushib qoladi[1;157]. Cho'lining katta qismini yarim qo'zg'almas qumlardan hosil bo'lgan qum massivlari egallagan bo'lib, uning shimoliy qismida asosan qum barxan uyumlarini, janubida qum tekisliklarni kuzatish mumkin.

1927-1928-yillari I.P.Gerasimov va P.K.Chixachevlar Qizilqumning tog'li rayonlarini geologik tekshirish ishlarini olib boradilar. Ular tomonidan shu hududning geologik xaritasi tuziladi va tog' jinslari batafsil o'rganiladi. Markaziy Qizilqumda ko'plab mayda tog'lar uchraydi, ular Bukan-tau (balandligi 764 m gacha), Kuldjuktai (785 m), Tamditau (974 m) va boshqalar mavjud. Tog' tizmalarining nisbiy balandligi 3 m dan 30 m gacha, maksimali 75 m gacha etadi.

XX asrning boshlaridayoq I.V.Mushketov, V.A.Obruchev: "Qumlar umuman dengiz va daryolardagina bo'lmay, ular har-xil tog' jinslarining yemirilishidan – nurashidan ham paydo bo'ladilar", deb aytgan edilar. Keyinchalik tadqiqotchilar tomonidan Qizilqum cho'lining paydo bo'lishi to'g'risida ko'plab tadqiqot ishlari olib borildi va kerakli ma'lumotlar qo'lga kiritildi.

Hududning Qizilqum deb nomlanishiga sabab, cho'l qumining asosiy qismi qizil rangda ekanligidir. Haqiqatdan ham ular ko'pincha qizil va och qizil ranglarda uchraydi. Hozirda dengiz sathidan 600-800 m balandlikda joylashgan pasttekislikdagi Markaziy Qizilqum va undagi tog'larning yon-bag'irlari yuqori bo'r va paleogen geologik davrlarida qadimiy Tetis dengizining osti va qirg'oqlari hisoblanadi, shu yerlarda mayda zarrali qum va gillar yig'ilgan. Neogen davri boshlariga kelib, Qizilqum hududidan dengiz, g'arbga tomon butunlay chekinadi. So'ngi geologik davrlarda qadimiy qumli jinslar yemirilib, suv, shamol ta'sirida oqiziladi,

uchiriladi va saralanib, hozirgi Qizilqum cho'lini paydo qiladi. Ularning orasidagi temir birikmalari oksidlangach, barxan qumlarini qizil rangga bo'yaydi[4;117].

Qisqacha qilib aytganda tog'lardagi qizg'ish jinslarning nurashidan hosil bo'lgan qoldiq qumlar tufayli keng dalalar qizg'ish rangni oladi. Qizilqumning janubiy qismida esa qumlar rangi to'q kulrangda. Bu qumlar Zarafshon daryosi oqizib kelgan yotqiziqlardan hosil bo'lgan va qizil tuproqlar bilan aralashmagan.

Qizilqumning markaziy qismida daryo oqimi uchramaydi lekin uning chegara qismida Amudaryo, Sirdaryo, Zarafshon daryosini quyi qismi, Yangi (yani, jana) daryo, Quvondaryo va ularning irmoqlaridan iborat kichik suv tarmoqlari oqadi.

Qizilqumning katta qismida yer usti suvi oqmasa-da, lekin chuchuk bosimli yer osti suvlarining zaxiralari mavjud (sizot suvi) va bu zaxiralardan chorvadorlar quduqlar yordamida foydalanib keladi. Qizilqum asosan mo'tadil cho'llarning o'rta zonasida, janubda subtropik cho'llarga o'tish zonasida joylashgan.

Pleistotsen davrida tropik-subtropik mintaqalarda mo'tadil nam havo hukmron bo'ladi, sahrolar yo'qoladi. Muzlash davrida tundraga xos sharoit Fransiya janubigacha yetib boradi. Jumladan Sirdaryo vohasidan yuqori paleolitga oid mamontlar suyaklari topilgan. Bu davrda muzlash davri 100-120 yil davom etadi. Oxirgi muzlash davrida jahon okeanining harorati hozirgiga nisbatan 2-6 gradusga pastroq bo'lganligi aniqlangan. Qit'alarda harorat farqi 20 gradusga boradi. Mutaxassislarning hisob kitobiga ko'ra Sirdaryo havzasining o'rtacha qishki harorati muzlash davrida -19 gradusga, yozgi harorati +4 ga teng bo'lgan[5;21].

Pleistotsenning so'nggi va golotsenning birinchi bosqichlari yetarli darajada o'rganilgan. Golotsen davri sharoitida asosiy yutuqlari chorvachilik va dehqonchilik negizida sivilizatsiyaning iqtisodiy poydevori yaratiladi. Amudaryo havzasida mil. avv. 8-7 ming yilliklardan boshlab, turli o'simliklarni xonakilashtirish boshlanganligini ko'rish mumkin. Bu davrda harorat ancha issiq va seryomg'ir bo'lgan, Afrika sahrosida ham yiliga 300-400 mm yomg'ir yog'gan.

Golotsen davri tugashi bilan hozirgi davr iqlimi shakllanadi. Muzliklar shimolga chekinib, hozirgi davr turli kengliklarga xos o'simlik va hayvonot dunyosi shakllanadi[5;25]. Doimiy iliq iqlimning davomiyligi, ko'p yillik muzliklarni eritib katta suv havzalarini hosil qiladi.

Markaziy Qizilqumda ko'plab kichik ko'llarni kuzatish mumkin, sababi so'ngi pleystotsenning dastlabki bosqichida Qizilqum cho'lida nam va salqin iqlim sharoitlari hukmron bo'lgan. Bu davrda botiqlarning chuqurlashuvi jarayonlari to'xtaydi va yerosti suvlari yuqoriga ko'tariladi. Yerosti suvlarining umumiy mineralizatsiya jarayonlari kamayadi va tarkibi ham o'zgaradi. Qizilqumning ayrim yirik botiqlarida yer osti suvlarining intensiv to'yinishi va yer usti suvlarining doimiy ravishda kelib tushishi oqibatida ushbu hududlarda uncha katta bo'lmagan ko'llar guruhi vujudga kelgan[6; 78].

Qizilqum okrugining markaziy qismida joylashgan botiqlarning tagi qumdan iborat bo'lib, ustki qismi taqir yoki sho'rxoklar bilan qoplangan. Bu botiqlarning eng kattalari Bo'kantog'ning janubida dengiz sathidan 12 m pastda joylashgan Mingbuloq, Yetimtog'ning janubiy-sharqida joylashgan Mo'llali, Ovminzatog' bilan Qozoqtog' orasida joylashgan Qoraxotin, Quljatog'ning janubi-sharqidagi Oyoqog'itma botiqlaridir. Bu botiqlarni har birining uzunligi 40-50 km ga yetadi[3;157].

S.P. Tolstov [7;321] va A.S. Kes [8;97-106] fikricha, golotsen davrida O'rta Osiyo tekisliklarida iqlimning o'zgarmaganligi haqida aytib o'tadi. Ularning fikricha, qadimgi va o'rta

asrlarda insoniyatning ushbu hududlarga migratsiya qilishi tabiiy emas, balki ijtimoiy sabablar bilan bog'liqdir. Bu jarayonlarda asosan o'zaro urushlar, feodal munosabatlar va hakovolar asosiy rol o'ynagan, deb hisoblaganlar. Biroq, ijtimoiy inqirozlar ancha keyingi tarixiy bosqichlarda paydo bo'lib, mezolit va neolit davrlariga aloqador emas. Shuning uchun aholining ko'chish jarayonlarini faqat ijtimoiy sabablar bilan bog'lash noto'g'ri bo'lar edi [9; 216-219].

Keyinchalik A.V. Vinogradovning tadqiqotlari — yer yuzida O'rta Osiyo tekisliklaridek odamzod tomonidan o'ta zich joylashgan hududlarni topish qiyin va bu holat tabiiy sharoitlar bilan bog'liq edi, degan xulosalarga olib keldi. O'z fikrini tasdiqlash uchun A.V. Vinogradov arxeologiyada ma'lum bo'lgan quyidagi dalillarni keltiradi:

1. O'rta Osiyo cho'llarida aniqlangan va yaxshi o'rganilgan paleolit davri yodgorliklari o'rta paleolitga xosdir;
2. Ushbu hududlarda so'nggi paleolit davri yodgorliklari deyarli aniqlanmagan;
3. Mezolitning oxiri va neolit (X-VIII ming yilliklar) davrining boshlarida Qizilqum, Qoraqum, Muyunqum, Shimoliy Qoraqum (Orolbo'yidan shimolroqda), Ustyurt platosi va boshqa joylar demografik portlash oqibatida u yoki bu darajada o'zlashtirilgan;
4. Arxeologik materiallarning guvohlik berishicha, faqatgina er. avv. III ming yillik oxiri va II ming yilliklarda ushbu cho'llardan aholi ko'chib ketishi boshlanadi [1; 172].

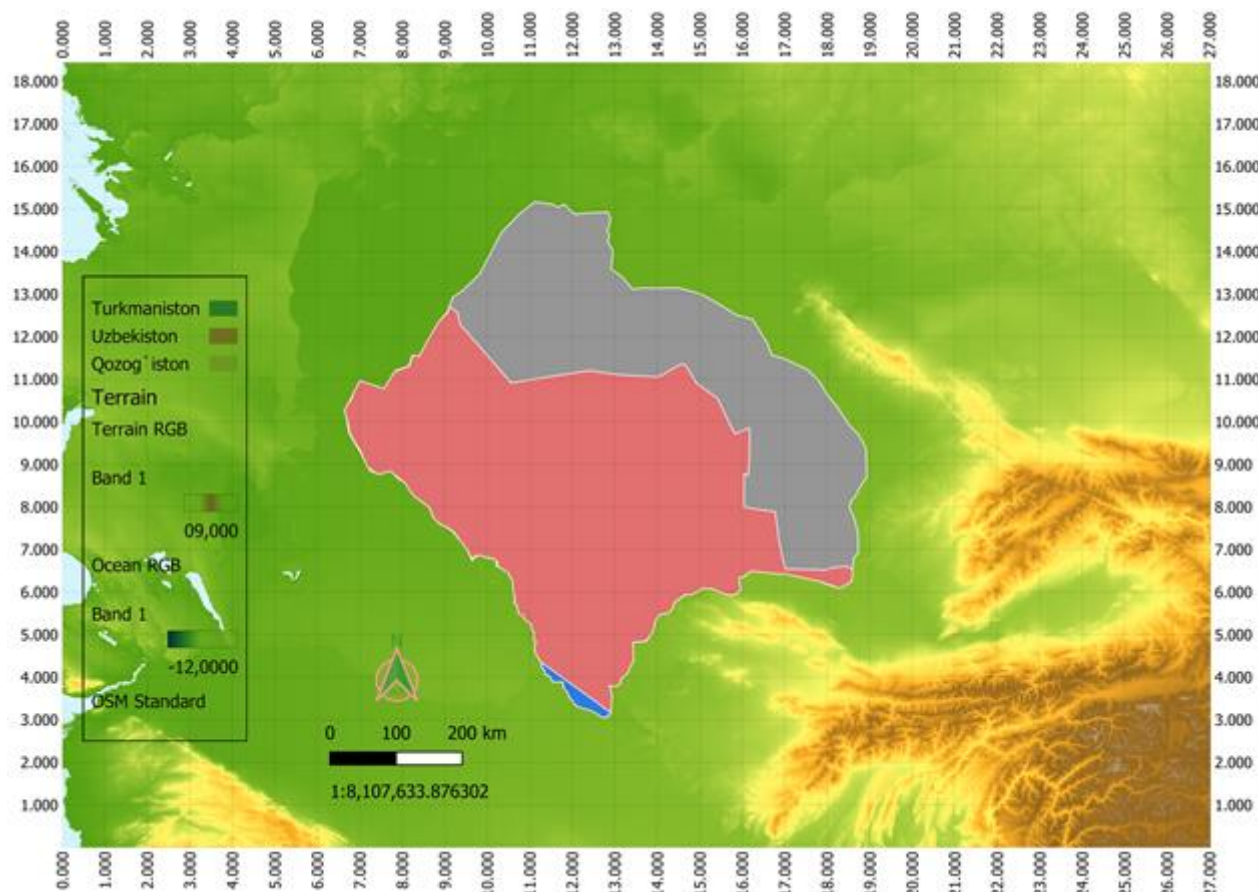
Mil. avv 3 ming yillikning o'rtalarida Yevrosiyo dashtlarida Yamniya, Katakomba, Andronova madaniyati chorvador aholisi otboqarlik san'atini dunyoga tarqatadi. Bu arxeologik madaniyatlari aholisi ko'chib yurishlari tufayli ularning madaniyatlarining farqlarini aholisi ko'milgan mozorlardan va g'orlardan topilgan buyumlarga qarab ajratilgan. Yamnaya — O'ra g'o'rlaridan foydalanganlar, Katakomba – lahadga ko'mish odatiga ega, Andronovo — Yog'ochdan qabr qilingan qabrlarga ko'milgan [5; 27]. Hozirda Qizilqum dashtlarida Andronovo madaniyatiga xos qabrlar ko'plab topilgan va ular tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda.

S.P. Tolstov shunday yozadi: 1938-yilgi tadqiqot ishlari davomida A.M. Terenokkin bilan qilgan piyoda qidiruv ishlarim vaqtida, Teshikqal'aning janubi-g'arbiy tomonidagi qumlar orasidan Qozog'iston va Sibirning Andronova madaniyati keramikasiga juda yaqin, Volga bo'yi kesma madaniyatiga esa, o'xshash bo'lgan bir necha sovurilgan makonlarning qoldiqlarini topildi [7; 86]. Bu Andronova madaniyatiga xos sopol idishlar O'zbekiston hududida ilk bor topilishi edi.

Eramizning I asrida O'rta Osiyo hududlarida birmuncha namgarchilik havo davom etadi, bunda avvalgi davrlarga nisbatan dehqonchilik yerlari kengayadi va dasht hududlarida chorvalarning soni ko'payadi, ammo eramizning IV-V asrlarda quruq havo, qahatchilik yuz beradi va dasht xalqlari ya'ni Xunlar Yevropa tomon ko'chishgan, bu tarixga "Yevropa xalqlarining buyuk ko'chishi" degan ibora bilan kirgan. Buning oqibatida Kushonlar saltanati, Rim, Xitoy imperiyalari inqirozga uchraydi. VI-VII asrlarda Yevrosiyo hududida namgarchilik oshib ob havoning nisbatan salqin ketish natijasida ko'chmanchilik sivilizatsiyalari davlatchiligi avjiga chiqib boshlaydi. Bu Turk xoqonligi davriga to'g'ri keladi. Eramizning 1 ming yilliklarning oxirlarida iliq iqlim hukm surgan bo'lib, manbalarda Amudaryoning yuqori oqimida bog'dorchilik ekin navlari ko'payib boshlaydi. XI asr boshlarida Orol va Kasbiy hududida harorat o'zgarishiga qarab kengayib yoki torayib turgan. XIII-XIX asrlarda kichik muzlik davri yuz berib, beqaror sovuq iqlim butun O'rta Osiyo davlatlariga ta'sir ko'rsatadi. Hisob-kitoblarga ko'ra kichik muzlash davri boshlangan so'ng harorat 1,5 gradusga pasayadi. Bu albatta dehqonchilik

mahsulotlarini yetishtirish ulishini kamayishiga olib keladi, lekin o'simliklar dunyosini tog' va dasht hududlarida kengayishiga sabab bo'ladi. Bu davrda iqlimning o'zgarishi shimoliy hududlarda (Yevropa va Rossiya hududlarida) ocharchilikni olib kelgan. XII asrda harorat bugungiga nisbatan 2.5 gradus baland bo'lgan lekin yog'ingarchilik 150 mm balandroq bo'lgan. Bu vaqtda sahrolarda ko'plab o'simlik turlari ko'payadi va Kasbiy maydoni kengayib sovuq qish sellari ko'payadi. O'rta Osiyoda XVI asrga kelib harorat hozirgiga nisbatan 1 gradusga ko'tariladi, yog'in kamayadi. Keyingi davrlarda ham harorat bugungiga nisbatan 1 gradus atrofida davom etgan, yog'in esa 100 mm, kam bo'lgan[5; 35].

Ma'lumki, tadqiqotchilar tomonidan Qizilqum va Qoraqum cho'li uzra qadimda Tetis dengizi bo'lganligi ko'p bor ta'kidlangan. Dengiz bundan 30 million yillar ilgari ya'ni, paleogen davrining oxirigacha mavjud bo'lganligi isbotlangan. Keyingi davrlarda dengiz suvlari, g'arbga qarab chekinib o'z o'rnini qum tekisliklariga bo'shatib berib o'ziga xos tabiiy landshaftni yuzaga keltirgan. Qizilqum hududida uzoq vaqt olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida mintaqani eng qadimgi odamlar tomonidan o'zlashtirilganligi isbotlandi. Bu shuni ko'rsatadiki Qizilqumda qadimdan inson faoliyati uchun yetarlicha shart-sharoit bo'lgan va bosqichma-bosqich uzoq yillar davomida bu hududlarda o'z makonlarini yaratib yashab kelishgan. Hozirda ham Qizilqum hududida yashash og'ir bo'lsada, chorvadorlar o'z podalari keng qumli dalalarda boqib yashashda davom etmoqda.



Qizilqum cho'lining umumiy maydoni



Tetis dengizi. Kaspiy va Orol dengizlarining yaxlit holda bo'lganligi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Виноградов А.В. Древние охотники и рыболовы Среднеазиатского междуречья // ТХАЕЕ. XIII. М., 1981;
2. Архангельский А.Д. Из геологических наблюдений в пустыне Кызылкумы // Известия Докучаевского почвоведческого комитета. № 3. 1915.
4. Виноградов А.В. Мамедов Э.Д. Стратиграфия четвертичных отложений низовьев Зеравшана и Юго-Западных Кызылкумов в свете новейших геологических и археологических исследований // Бюлл. Комиссии по научн. исслед. четвертичного периода. М., 1972.
5. Зокиров М, Ишназаров Н. Қизиқарли геология. Тошкент 1979.
6. Сулеймонов Р.Х. "Полеоекалогия ва цивилизация динамикаси" Тошкент-2017
7. Мамедов Э.Д. Экология человека в каменном веке в пустынях Средней Азии \ \ Культура и искусства древнего Хорезма. М., 1981.
8. Толстов С.П. По древним делтам Окса и Яксарта. М., 1962.
9. Кес А.С. Палеогеография Аралского моря в позднем плейстоцене и голоцене // Палеогеография Каспийского и Аралского морей в кайназое. М., 1983.
10. Трофимов Г.Н., Трофимова Ю.Г. Климатическая ситуация и условия обитания древнего человека на равнинах Средней Азии в голоцене. Ташкент, 2006.
11. Толстов С.П., "Қадимги Хоразм маданиятини излаб" Тошкент 1964.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).